

„TURYZM” 1998, t. 8, z. 2

Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz

WALORY TURYSTYCZNE PAŁACÓW ŁÓDZKICH FABRYKANTÓW

LES VALEURS TOURISTIQUES DES PALAIS DES FABRICANTS À ŁÓDŹ

THE TOURIST VALUE OF THE LODZ MANUFACTURERS' PALACES

Bogacący się szybko w niezwykle dynamicznie rozwijającym się w drugiej połowie XIX w. mieście, łódzcy fabrykanci odczuwali potrzebą budowania okazałych, na miarę swych fortun, siedzib oraz reprezentacyjnych budynków do prowadzenia interesów i podejmowania gości. Mając pieniądze nie oszczędzali na architektach, bardzo często zatrudniając najsłynniejszego architekta miejskiego Łodzi, autora kilkuset projektów – Hilarego Majewskiego. Majewski studiował w Petersburgu i we Włoszech, stając się entuzjastą renesansu włoskiego. Fabrykanci łódzcy, bogacący się w ciągu jednego pokolenia i pozbawieni korzeni ludzi zamożnych, przejmowali wzorce od arystokracji pragnąc posiadać równie okazałe pałace jak ona. Projekty Hilarego Majewskiego i innych architektów nawiązywały do stylów architektonicznych z innych epok, najczęściej do renesansu i baroku.

Pałace fabrykanckie powstawały w Łodzi od drugiej połowy XIX w. do 1914 r. Bardzo charakterystyczną i łódzką ich cechą było położenie w bezpośrednim sąsiedztwie fabryki. Wraz z fabryką i budynkiem administracyjnym tworzyły zwarty kompleks. W przypadku posiadłości dwóch największych łódzkich fabrykantów – Karola Scheiblera i Izraela Poznańskiego – można mówić o całych jurydykach przemysłowych, w których, obok fabryki i pałacu (lub pałaców), budowano domy dla robotników, szkoły dla ich dzieci, szpitale, budynki straży pożarnej itd.

Kim byli łódzcy fabrykanci? Przyjechali do Łodzi z różnych stron Europy: z Belgii – Karol Scheibler, z Rosji – Żydzi rosyjscy, którzy po pogromie w Rosji

napływali do Królestwa Polskiego, z Niemiec – Ludwik Gayer, Juliusz Heinzel, rody Grohmanów, Bidermanów, Kindermanów i innych. Część Żydów pochodziło z Królestwa Polskiego – np. Izrael Poznański. Minimalny był udział Polaków – 6% ogółu – wobec przeszło 60% Niemców i przeszło 20% Żydów w roku 1865 oraz 6,4% – wobec 44% Niemców i 47% Żydów w roku 1913 (P y t l a s 1994).

Wywodzili się z różnych środowisk – zamożnej inteligencji o wykształceniu technicznym, jak np. K. Scheibler, z rzemieślników przekształcających warsztaty w manufaktury i potem w fabryki – L. Gayer, R. Grohman, kapitału handlowego – głównie Żydzi – np. I. Poznański, prowadzący najpierw handel towarami łokciowymi. Do lat sześćdziesiątych XIX w. największym łódzkim przemysłowcem był Ludwik Gayer (przybył do Łodzi w 1828 r. z Saksonii), a od 1866 r. K. Scheibler oraz I. Poznański. Wielkość majątku podawano dla rodów fabrykanckich, ponieważ całe rodziny miały udział w rozmaitych spółkach. W końcu XIX w. największym majątkiem dysponował ród Scheiblerów (wraz z Grohmanami i Hersbstami dokooptowanymi na skutek koligacji rodzinnych) – wynosił on 15 mln rubli. Rodzina Poznańskich posiadała majątek wart 11 mln rubli, Heinzlów 5 mln rubli i Gayerów ponad 1 mln rubli (P y t l a s 1994). Wszyscy oni reprezentowali przemysł włókienniczy – przede wszystkim bawełniany, w mniejszym stopniu wełniany.

Dysponując tak ogromnym kapitałem fabrykanci lokowali go w rozbudowę infrastruktury miejskiej (komunikacja miejska – tramwaje), w kolejnictwo (budowa linii kolejowej tzw. fabrycznej łączącej Łódź z Koluszkami), w usługi (banki, szpitale, szkoły, teatry, gazety), w majątki ziemskie (w strefie podmiejskiej Łodzi), a także poza Łodzią w huty, cukrownie, kopalnie węgla i cementownie. Dzięki łódzkim fabrykantom Łódź intensywnie się rozwijała i piękniała. Do dziś pałace łódzkiej burżuazji są jednymi z najbardziej reprezentacyjnych budowli miasta. Nie bez znaczenia jest fakt, iż tracące swą funkcję rezydencjonalną i mocno zdewastowane po II wojnie światowej łódzkie pałace są aktualnie w większości starannie odrestaurowane.

Łódzkie rezydencje fabrykanckie podzielić można na trzy różne typy budowli – reprezentacyjne pałace, wille-pałacyki oraz zamożne, wygodnie urządzone domy. Najczęściej sytuowane były one w bezpośrednim sąsiedztwie fabryki, przy ulicy lub jako wolno stojące w otoczeniu ogrodu (w pewnym oddaleniu od fabryki). Osobną grupę stanowiły budynki umiejscowione przy ulicy z dala od fabryk, które nierzadko pełniły również funkcje handlowe. Większość pałaców przyulicznych lokowano w centrum Łodzi, a zwłaszcza przy ul. Piotrkowskiej – najbardziej reprezentacyjnej arterii miasta – do 1914 r. miało tu swoje siedziby przynajmniej 50 przemysłowców, kupców i bankierów (L a u r e n t o w i c z - G r a n a s, M a n d ż e t t - K u b i a k 1997).

Funkcje omawianych rezydencji były bardzo różne – począwszy od typowo mieszkaniowej, przez biurową, handlową, reprezentacyjną (z salami konferen-

cyjnymi i balowymi), częściowo hotelową (dla przyjezdnych gości i interesantów). Czasami funkcje te mieściły się pod jednym dachem i wówczas np. parter zajmowały kantory biurowe, czasem sale giełdowe, magazyny, pomieszczenia reprezentacyjne, piętro pokoje prywatne i gościnne, poddasze (lub oficyny czy skrzydła boczne) pokoje dla służby.

Rys. 1. Usytuowanie omawianych pałaców na planie centrum Łodzi

1 – pałace Poznańskich, 2 – pałace Scheiblerów, 3 – pałace Grohmanów, 4 – pałac J. Heinzla,
5 – pałace braci Kindermanów, 6 – pałac braci Steinertów, 7 – pałac W. Schweikerta

Dessin 1. La localisation des palais présentés sur le terrain de Łódź

1 – les palais des Poznański, 2 – les palais des Schiebler, 3 – les palais des Grohman, 4 – le palais de Heinzel, 5 – les palais des frères Kinderman, 6 – le palais des frères Steinert, 7 – le palais de Schweikert

Rezydencje otoczone były bardzo często założeniem ogrodowo-parkowym, przy czym w części ogrodowej, usytuowanej w głębi, znajdowały się sady, warzywniki, cieplarnie i oranżerie, park zaś porastały różne, często egzotyczne, gatunki drzew, krzewów, kwiatów, a zdobiły stawy, rzeźby i budowle ogrodowe. Oranżerie znajdowały się także w środku budynków, zaś egzotyczna roślinność zdobiła salony i pokoje. Same wnętrza były stylowo różne, często bardzo bogato zdobione i wyposażone – taka była moda, jak też potrzeba wynikająca z jednej strony z funkcji pomieszczenia, z drugiej zaś chęci popisania się majątkiem właściciela. Boazerie i posadzki ze szlachetnych gatunków drewna, marmurowe wykładziny, witraże, rzeźby, stylowe meble, kolekcje obrazów dopełniały świetności. Charakterystyczną cechą siedzib łódzkich fabrykantów było zdobienie elewacji lub wnętrz budynków alegoriami przemysłu i handlu (P o p ł a w s k a 1982). Przykładem detali architektonicznych nawiązujących do profesji właściciela były wrzeciona, motki przędzy, koła zębate, wagi, części maszyn, głowy Merkurego, przedstawienia figuralne w postaci rzeźb lub mozaik (L a u r e n t o w i c z - G r a n a s, M a n d ż e t t - K u b i a k 1997).

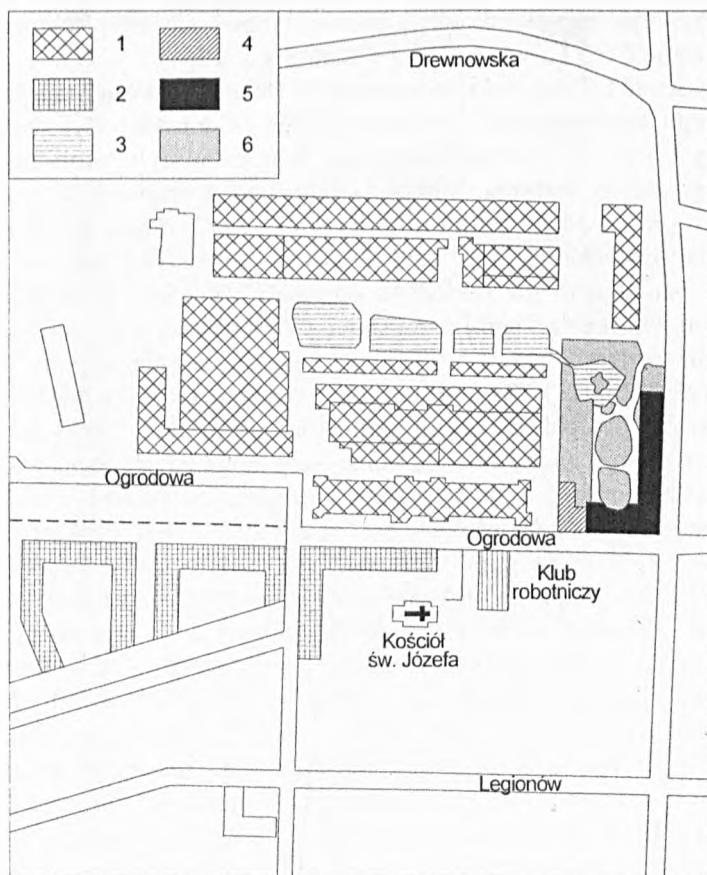
Ciekawa architektura bryły i wnętrz pałacowych na ogół dostępnych dla zwiedzających oraz nierzadko współczesna funkcja muzealna są największymi walorami łódzkich pałaców. Wobec mnogości rezydencji pałacowych wybudowanych przez łódzkich fabrykantów, dla potrzeb niniejszej pracy wybrano przykłady pałaców najzamożniejszych łódzian – Scheiblerów, Poznańskich, Grohmanów i Heinzlów oraz inne ciekawsze obiekty usytuowane przy głównej ulicy miasta.

Najwięcej okazałych pałaców posiadała rodzina Poznańskich – w sumie cztery (rys. 1).

Jako pierwszy wybudowany został w 1890 r. pałac przy zbiegu ulic Ogrodowej i Zachodniej wg projektu Hilarego Majewskiego. Była to okazała budowla na planie litery L, wzorowana na renesansie francuskim, z ogrodem zimowym na piętrze nakrytym trzema szklanymi kopułami. Pałac połączony był z budynkiem zarządu i monumentalną bramą prowadzącą do fabryki. Z całym kompleksem przemysłowym, domami dla robotników, kościołem, klubem robotniczym tworzył jurydykę przemysłową Poznańskiego (rys. 2).

W latach 1902–1903 pałac, który stał się własnością Towarzystwa Akcyjnego Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego, rozbudowano wg projektu A. Seligsona. Zyskał wówczas formę neobarokową przekształcając się w reprezentacyjną rezydencję. Obok niewielkiej, zredukowanej części mieszkalnej znajdowały się tu biura spółki, gabinet prezesa, pokoje gościnne, kantory, sklepy, kasa, a w suterrenach magazyny. Powstał w nim reprezentacyjny hall na kształt arkadowego dziedzińca, na piętrze sala jadalna o bogatej neobarokowej dekoracji z alegorycznymi rzeźbami przedstawiającymi pracę, przemysł, handel, fortunę i władzę, oraz biała klasycystyczna sala balowa. Na fasadach budynku figury robotników symbolizowały przemysł, zaś atrybuty Merkurego handel

(S a l m, W e s o ł o w s k i 1992). Na tyłach pałacu ponownie urządzone ogród spacerowy o charakterze krajobrazowym ze sztucznym jeziorkiem, fontanną, kwietnikiem. W okresie międzywojennym budynek stał się własnością miasta i umieszczono w nim biura Urzędu Wojewódzkiego, co wiązało się z przebudowaniami i pewną degradacją pałacu. Nie oszczędziła go również okupacja (urzędy niemieckie) i okres powojenny (Urząd Wojewódzki). Obecnie jest odrestaurowany i przywrócony do dawnej świetności. Mieści się w nim Muzeum Historii Łodzi wraz ze zbiorem pamiątek po sławnym łodzianinie – Arturze Rubinsteinie.

Rys. 2. Plan jurydyki przemysłowej I. Poznańskiego

1 – kompleks przemysłowy, 2 – domy robotnicze, 3 – wody, 4 – budynek dyrekcji, 5 – pałac właściciela, 6 – tereny zielone

Dessin 2. Le plan de la juridiction industrielle de I. Poznański

1 – complexe industriel, 2 – maisons ouvrières, 3 – eaux, 4 – siège de la direction, 5 – palais du propriétaire, 6 – terrains de verdure

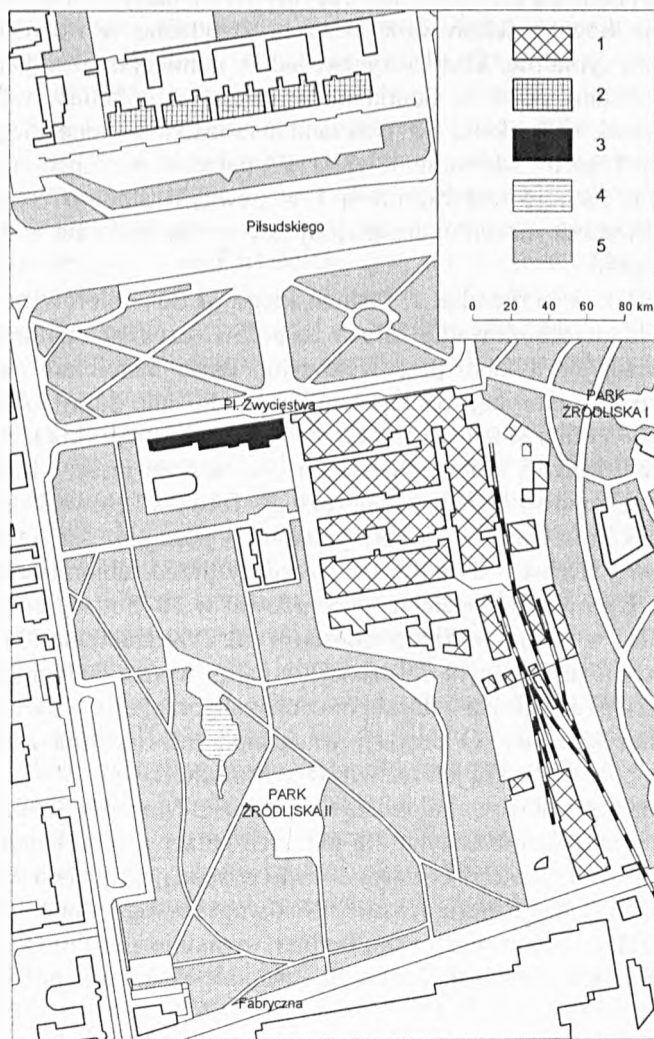
Drugi w kolejności pałac Izrael Poznański wybudował w 1892 r. w posagu dla swojej córki Anny i zięcia Jakuba Hertza przy obecnej al. Kościuszki 4, ongiś eleganckim bulwarze spacerowym (rys. 1). Projektował go również Hilary Majewski. Pałac, położony na tyłach głównego składu wyrobów I. Poznańskiego pełnił funkcje wyłącznie mieszkalne. Architektura pałacu nawiązywała do renesansu włoskiego i francuskiego. Pałac zdobiły trzy silnie wysunięte ryzality i bogaty portal nad bramą przejazdową, a otaczała zieleń. Od ulicy oddzielało go ogrodzenie z ozdobnej kraty. Dwukrotnie przebudowywany przed I i II wojną światową stracił swój pierwotny kształt i jest obecnie mniej ciekawym architektonicznie budynkiem. W okresie międzywojennym adaptowano go dla potrzeb Izby Przemysłowo-Handlowej, obecnie stanowi siedzibę Rektoratu Akademii Medycznej (P o p ł a w s k a, S z y b u r s k a 1961).

Kolejny pałac I. Poznański wybudował w 1896 r. dla syna Maurycego i jego żony, u zbiegu dzisiejszych ulic Więckowskiego i Gdańskiej. Był zbudowany na planie litery L (rys. 1). Zaprojektował go A. Seligson w stylu włoskiego renesansu, wzorując się na budynku biblioteki Sansovia w Wenecji (L a u r e n t o w i c z - G r a n a s, M a n d z e t t - K u b i a k 1997). Pałac pełnił funkcje reprezentacyjno-mieszkalne, współcześnie zaś muzealne. Był pałacem przyulicznym, z nie istniejącym już rozległym ogrodem. Zwieńcza go tralkowa attyka z górującymi nad nią rzeźbami przedstawiającymi alegorie przemysłu i handlu. Wnętrza pałacu, ongiś bardzo różnorodne i bogato zdobione, zmieniono adaptując budynek w latach 1946–1948 na cele muzealne. Obecnie mieści się tu Muzeum Sztuki ze szczególnie cennym zespołem europejskiej sztuki nowoczesnej. Z dawnego wystroju zachowała się klatka schodowa ze ścianami wykładanymi marmurami i zdobionymi sztukaterią oraz witrażowymi oknami.

Najmłodszym pałacem rodziny był pałac Karola Poznańskiego, który po śmierci ojca – I. Poznańskiego – został jednym z dyrektorów Spółki. Wybudowano go w 1904 r. wg projektu A. Seligsona w stylu eklektycznym, z motywami barokowymi i renesansowymi. Pełnił funkcje mieszkalne i reprezentacyjne. Stanowi on jedną z najokazalszych rezydencji pałacowych Łodzi. Pałac usytuowany jest u zbiegu ulic Gdańskiej i 1 Maja, zaledwie 200 m od pałacu Maurycego Poznańskiego (rys. 1), kilka metrów od ulicy. Otacza go parkan na podmurówce. Ta potężna jednopiętrowa budowla o kamiennej rustykowanej elewacji wybudowana została na planie litery C. W narożniku umieszczony został półokrągły ryzalit przykryty kopułą. Z drugiej strony znajdował się ogród zimowy przykryty szklaną kopułą. Rustyka elewacji i wykrój półokrągłych okien nawiązują do renesansowych pałaców florenckich (S a l m, W e s o ł o w s k i 1992). Do środka prowadziły monumentalne wejścia – w tym północne z krytym podjazdem. Wnętrza pałacu są do dziś bogato dekorowane w liczne boazerie, marmurowe wykładziny, sztukaterie, wszystko w stylach historycznych i modernistycznym. Ciekawa jest klatka schodowa z wachlarzowymi schodami, kutą balustradą i ogromnym witrażem, jak też dwa eliptyczne salony i jadalnia. Obecnie

w pałacu mieści się Akademia Muzyczna i jego wnętrza podziwiać można głównie podczas koncertów.

Do najpotężniejszego łódzkiego rodu fabrykanckiego – Scheiblerów – należały trzy pałace. Pierwszy z nich usytuowany na pl. Zwycięstwa 1 w pobliżu przędzalni (rys. 3), a wybudowany w 1856 r., był na początku parterowym, sto-

Rys. 3. Plan jurydyki przemysłowej K. Scheiblera

I – kompleks przemysłowy, 2 – domy robotnicze, 3 – pałac właściciela, 4 – wody, 6 – tereny zielone

Dessin 3. Le plan de la juridiction industrielle de K. Scheibler

1 – complexe industriel, 2 – maisons ouvrières, 3 – palais du propriétaire, 4 – eaux, 5 – terrains de verdure

sunkowo skromnym domem mieszkalnym, który został dwukrotnie przebudowywany (w 1865 r. – wg projektu K. Mertchina i w 1886 r. – wg projektu E. Lilpopa). Ostatnia przebudowa nadała mu charakter pałacu i formę zachowaną do dziś. Ten dwukondygnacyjny budynek, zdaniem jednych klasycystyczny (S a l m, W e s o ł o w s k i 1992), zdaniem innych neorenesansowy (L a u r e n t o - w i e z - G r a n a s, M a n d z e t t - K u b i a k 1997), urozmaica wieża mieszcząca klatkę schodową z windą i dekoracyjny fryz z motywem wrzeciona. Pałac kryje w sobie bogato dekorowane wnętrza urządzone w rozmaitych stylach – neobarokową sypialnię, klasycystyczny salon, manierystyczną jadalnię, pokój mauretański. Ściany obite są tkaninami imitującymi gobeliny, wyłożone boazeriami, lustrami, mozaikami (w tym cenna mozaika z weneckiego warsztatu A. Salviattiego), sufity zdobią malowidła. Za pałacem rozciągał się park. Pałac pełnił głównie funkcję mieszkaniową i w pewnym stopniu reprezentacyjną. Obecnie po gruntownym remoncie znajduje się w nim unikalne w Polsce Muzeum Kinematografii.

Podobnie jak w przypadku I. Poznańskiego, u Scheiblerów mamy do czynienia z przykładem budowania całych zespołów rezydencjonalno-fabrycznych zwanych inaczej jurydykami przemysłowymi. Pałac Scheiblera połączono budynkiem dyrekcji z fabryką, zaś naprzeciw wybudowano domy robotnicze. Była to tylko część – zwana Wodnym Rynkiem – ogromnej jurydyki (1/7 powierzchni całej ówczesnej Łodzi), która oprócz tego obejmowała jeszcze kompleks przemysłowo-mieszkaniowy Księży Młyn, rozległy folwark i Nową Tkalnię (rys. 3).

Przy stuhektarowym folwarku otrzymanym w posagu przez córkę Scheiblera jej mąż Edward Herbst – dyrektor zarządzający przedsiębiorstwem K. Scheiblera, a potem jego współwłaściciel – wybudował w 1875 r. wg projektu H. Majewskiego pałac w stylu włoskiego renesansu (ul. Przędzalniana 72). Pałac położony nad stawem (istniejącym do dzisiaj) w parku wraz z budynkami gospodarczymi – domkiem ogrodnika i stajnią oraz okazałą oranżerią – stanowił przykład rezydencji fabrykanckiej. O profesji właścicieli informowała zarówno figura prządki na froncie budynku, jak też witraż klatki schodowej.

Piękne wnętrza pałacowe mieszczą dziś Oddział Muzeum Sztuki. Jest to muzeum wewnątrz charakterystycznych dla łódzkich pałaców fabrykanckich. Pieczołowicie przeprowadzona konserwacja obiektu została nagrodzona w 1991 r. międzynarodową nagrodą „Europa Nostra”. Na uwagę zasługuje neobarokowy salon lustrzany, jadalnia, salon myśliwski, buduar, sypialnie i biblioteka. W oficynie mieści się galeria wystawowa ze zmieniającymi się ekspozycjami (S a l m, W e s o ł o w s k i 1992).

Najpóźniej, bo około 1880 r., K. Scheibler dla swojej rodziny odkupił reprezentacyjny i elegancki, świetnie usytuowany (na rogu ulic Piotrkowskiej i Tymienickiego – rys. 1), klasycystyczny dom mieszkalny. W 1891 r. został on przebudowany wg projektu H. Majewskiego i zyskał wówczas formę neorenesansowego pałacu. Kolejne przebudowy powiększyły znacznie budowlę i nadały

jej formę eklektyczną. Wnętrza pałacu były bogato dekorowane, ale do dziś niewiele się z nich ostało, poza piecami i kominkami. Obecnie właścicielem budynku jest Politechnika Łódzka.

Spokrewnieni z Scheiblerami Grohmanowie, późniejsi ich wspólnicy (fabryka Grohmanów połączona została w 1921 r. z zakładami Scheiblera), swoje siedziby sytuowali również na terenie dawnych posiadłości wodno-fabrycznych (rys. 1). W 1881 r. Ludwik Grohman zbudował swój pałac wg projektu H. Majewskiego naprzeciwko skromnego parterowego domu swojego ojca i w sąsiedztwie przędzalni. Budowla utrzymana w stylu włoskiego renesansu otoczona była ogrodem. W 1884 r. pałac rozbudowano, dzieląc go między rodziców i dzieci. Pełnił on funkcje mieszkalno-reprezentacyjne i był bogato wyposażony i zdobiony. Niestety, od lat ta okazała rezydencja jest remontowana.

Interesującym przykładem jest rezydencja Henryka Grohmana, syna Ludwika, budowana początkowo jako siedziba urzędników przedsiębiorstwa, ale ostatecznie zamieszkał w niej właściciel (rys. 1). Projektowana również przez H. Majewskiego w stylu włoskiego renesansu wybudowana została w 1892 r. Jest to budynek parterowy z czerwonej nieotynkowanej cegły, z tarasem i wieżą. Część dachu wraz z północną ścianą została oszklona, przykrywając ogród zimowy (L a u r e n t o w i c z - G r a n a s, M a n d ż e t t - K u b i a k 1997). Jest to jedyny przykład łódzkiej rezydencji nie wyróżniającej się kolorem i materiałem ścian (czerwona cegła) od otaczających fabryk. Skromny na zewnątrz budynek krył komfortowe wnętrza, pełniąc funkcje głównie mieszkalne. Obecnie mieści się w nim Muzeum Książki Artystycznej (ul. Tymienieckiego 24/26).

Ród Heinzlów, producentów tkanin wełnianych w Łodzi, posiadał trzy pałace, z których do dnia dzisiejszego zachowały się dwa. Pierwszy był okazałą rezydencją umieszczoną przy głównej arterii miasta – ulicy Piotrkowskiej 104 (rys. 1). Wybudował go Juliusz Heinzel w 1882 r. wg projektu Hilarego Majewskiego. Usytuowano go tuż przed zabudowaniami fabrycznymi mieszczącymi się w głębi działki. Neobarokową fasadę pałacu wieńczy rzeźba przedstawiająca alegorię Wolności, Przemysłu i Handlu, zaś poniżej gzymsu znajdują się emblematy przemysłu i handlu. Pałac składał się z trójkondygnacyjnej części głównej oraz niższych skrzydeł bocznych. Z czasem ulegał przebudowom, a obecnie połączono go z dawnymi budynkami fabrycznymi przerobionymi na biura. Starannie odremontowany jest siedzibą Urzędu Wojewódzkiego i Urzędu Miasta Łodzi.

Heinzlowie nabyli w końcu XIX stulecia dobra poza granicami ówczesnej Łodzi, w Łagiewnikach. Następny ich pałac został wybudowany w 1898 r. wg projektu Ignacego Markiewicza. Usytuowany malowniczo wśród lasów, nad stawem, na specjalnie usypanym wzniesieniu. Była to budowla neorenesansowa, posiadająca od frontu portyk kolumnowy z podjazdem, a od strony ogrodu taras, na dachu części budynku znajdował się basen wodny, dziś już nie istniejący. Bogate wnętrza mieściły między innymi dużą oranżerię. Współcześnie w pałacu,

który po II wojnie światowej znalazł się w granicach miasta, mieści się Szpital Chorób Płuc dla dzieci.

Wiele pałaców łódzkich fabrykantów mieści się przy ulicy Piotrkowskiej. Oprócz wspomnianych już pałaców K. Scheiblera i J. Heinzla znajdują się tu, z ciekawszych, pałace: braci Steinertów, M. Goldfedera, J. Kindermana i G. Kindermana, W. Schweikerta (rys. 1).

Pałac braci Steinertów (rys. 1) jest wyjątkowy w architekturze łódzkiej pod względem stylu i układu wnętrza (L a u r e n t o w i c z - G r a n a s, M a n d ż e t t - K u b i a k 1997). Wybudowano go w latach 1909–1911 wg projektu berlińskiego architekta A. Blacke, w stylu niemieckiego renesansu, który miał podkreślać narodowość właścicieli. Pałac składa się z dwóch niezależnych budynków z dwiema bramami wjazdowymi, połączonych wspólną fasadą. Od strony dziedzińca podział podkreślał mur dzielący ogród na dwie części. Fasada jest symetryczna, różniąc się jedynie szczegółami. Za pałacem, w głębi, mieściła się fabryka. Obecnie pełni funkcje domu mieszkalnego i siedziby różnych firm (ul. Piotrkowska 272 a i b).

Interesujący jest przykład pałacu W. Schweikerta (rys. 1), usytuowanego nietypowo dla Łodzi z dala od fabryki, z ogrodzeniem izolującym pałac od ulicy (Piotrkowska 262), o cechach wolno stojącej wiejskiej siedziby (S a l m, W e s o ł o w s k i 1992). Zbudowany w 1913 r. wg projektu R. Millera nawiązywał do klasycyzmu. Pełnił funkcje mieszkalne i reprezentacyjne. Na froncie widać kolumnowy portyk z półkolistym podjazdem. Od strony ogrodu znajduje się taras, a w samym ogrodzie altana. W dekoracji wnętrza pałacowych znalazły się symbole Miłości i Obfitości, Handlu i Przemysłu, Sztuki i Mądrości (okna hallu i klatki schodowej) oraz alegorie Przemysłu i Handlu. Obecnie pałac wspaniale odrestaurowany jest siedzibą Instytutu Europejskiego (K o r o Ń s k a - F e n d l e r, B o n i s ł a w s k i 1998).

Przykładami pałaców pełniących obok funkcji mieszkaniowych także rozmaite usługowe są umieszczone przy ul. Piotrkowskiej pałace M. Goldfedera oraz braci Kindermanów (rys. 1). Maksymilian Goldfeder wybudował swój pałac w 1892 r., wg projektu H. Majewskiego, w najbardziej reprezentacyjnej części miasta. Na parterze mieścił się w nim dom bankowy z bezpośrednim wejściem z bramy, natomiast na pierwszym piętrze pomieszczenia mieszkalne. Jest to budynek w stylu włoskiego renesansu, zwieńczony gzymsem, pod którym biegnie fryz wypełniony dekoracją. Bogaty wystrój wnętrza (witraże, piece, kasetony) na drugiej kondygnacji zachował się do dziś. W odrestaurowanym niedawno obiekcie mieści się Akademicki Ośrodek Kultury (ul. Piotrkowska 77).

Pałac Juliusza Kindermana, wzniesiony w 1907 r., zaprojektował Gustaw Landau-Gutenteger jako dom mieszkalny, a jednocześnie biuro (na parterze) i magazyn (w oficynie). Budowlę w stylu włoskiego renesansu wyróżnia umieszczona pod gzymsem mozaika wykonana w weneckim warsztacie Salviatiego,

przedstawiająca zbiór i transport bawełny. Pałac jest siedzibą Związku Nauczycielstwa Polskiego (ul. Piotrkowska 137/139).

Kilka posesji dalej (ul. Piotrkowska 151) mieści się pałac brata Juliusza – Gustawa Kindermana (rys. 1). Wybudowany wg projektu Franciszka Chełmińskiego w 1910 r. w stylu włoskiego renesansu składał się z dwupiętrowego budynku frontowego (na parterze mieścił się kantor handlowy, na piętrach część mieszkalna) oraz trzypiętrowej oficyny. Fasada pałacu posiada cokół z granitową rustyką, silnie boniowany. Obecnie mieści się w nim Prokuratura Apelacyjna.

Godny wspomnienia jest jeszcze jeden obiekt należący do braci Kindermannów – tym razem do Leopolda (rys. 1). Ze względu na swoją wielkość jest on raczej willą, a nie pałacem, lecz jako jeden z najpiękniejszych przykładów architektury secesyjnej nie tylko w Łodzi, ale również w Polsce, zasługuje na omówienie. Zbudowany został przy bocznej ulicy (Wólczańska 31/33) w roku 1902, wg projektu Gustawa Landau-Gutentegera, jako dom mieszkalny. Willa zarówno wewnątrz, jak i z zewnątrz posiada bogatą dekorację secesyjną o motywach roślinno-zwierzęcych. Ze względu na przeważający motyw drzewny – głównie jabłoni (portyk kolumnowy, dekoracja okien, polichromie) – jest nazywana willą pod jabłoniami. Obecnie mieści się w niej Miejska Galeria Sztuki.

Nie sposób omówić wszystkich łódzkich pałaców, których do 1914 r. powstało w mieście kilkadziesiąt. Stanowią one wizytówkę dawnej Łodzi, a swoją formą architektoniczną i przepychem wewnątrz zadają kłam obiegowej opinii o brzydkiej, szarej Łodzi, a jednocześnie pokazują specyfikę miasta, w którym pałace sąsiadują z fabrykami.

PIŚMIENNICTWO

- Laurentowicz - Granas M., Mandzett - Kubiak J., 1997, *Pałace „Ziemi Obiecanej”*, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Łódź.
- Karóńska - Fendler M., Bonisławski R., 1998, *Pałac Schweikerta*, Instytut Europejski, Łódź.
- Popławska I., Szyburska T., 1969, *Pałac łódzkiego przemysłowca z drugiej połowy XIX w.*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, nr 1.
- Popławska I., 1973, *Architektura przemysłowa Łodzi w XIX w.*, „Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki”, t. XI, PWN, Warszawa.
- Popławska I., 1982, *Architektura mieszkańców Łodzi w XIX w.*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej”, Rozprawy Naukowe nr 46, Łódź.
- Pytłak S., 1994, *Łódzka burżuazja przemysłowa w latach 1864–1914*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Salm J., Wesołowski J., 1992, *Łódź. Przewodnik*, Zarząd Miasta Łodzi, Łódź.

Dr hab. Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
9 września 1998 r.